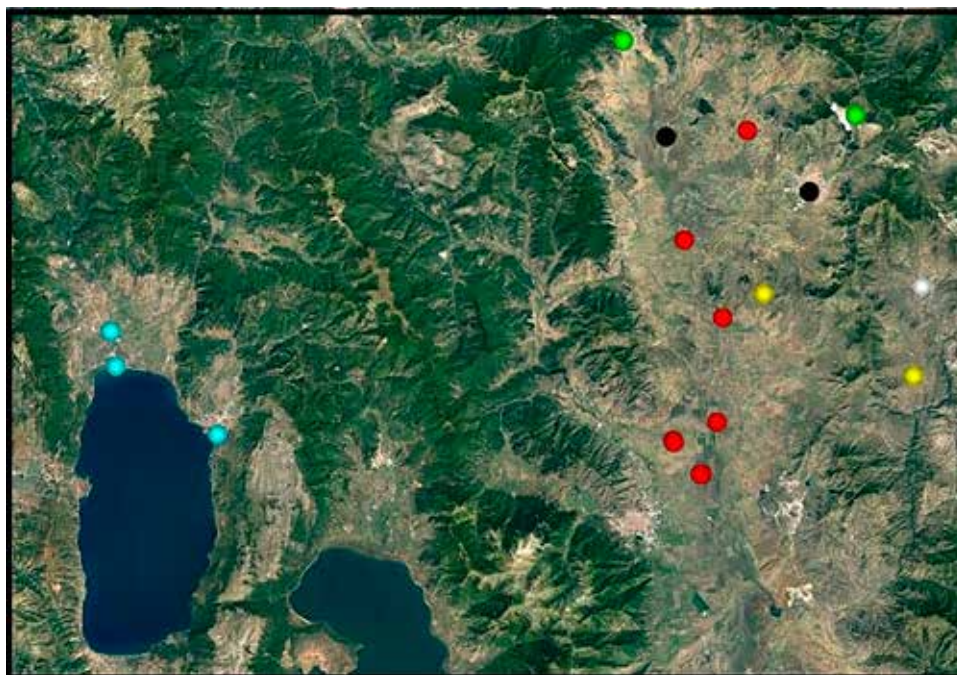

Перо СИНАДИНОВСКИ*

ХРОНОЛОГИЈА НА ДОЦНИОТ НЕОЛИТ ВО ЗАПАДНА МАКЕДОНИЈА*Клучни зборови: Доцен неолит, Пелагонија, Охридско езеро, апсолутна и релативна хронологија, населби*

Слика 1. Карта со доцнеолитски локалитети во Пелагонија и областа од кај езерата (црвени-тумба, жолти-тераса, зелени-висорамнина/возвишенија, сини-наколна населба, бели-рамна населба, црни-непознато)

Апстракт: Доцниот неолит во западна Македонија досега е познат под ткн. Трнска култура, којашто била определена врз база на истражувањата кај Мала Тумба во с. Трн. На територијата на Пелагонија и околу езерата досега се откриени неколку локалитети што припаѓаат на доцниот неолит и имаат широка хронолошка рамка. Со откривањето нови локалитети и со најновите апсолутни датации од соседството се налага потребата од нова предлог датација за доцниот неолит во овој регион. Во овој текст ќе се обидам преку паралели со соседните региони да направам соодветна поделба на доцниот неолит и да го вметнам во одредени хронолошки фази, а со тоа и да го ставиме во општата хронолошка слика за доцниот неолит во овој дел на Балканот.

*Arheoper@gmail.com

Најголема котлина во западниот дел на Македонија е Пелагониската котлина којашто во правец југ–север е долга околу 100 км, а исток–запад достигнува и до 20 км (сл. 1). Оваа котлина била населена многу рано во неолитскиот период и достигнала висок и специфичен културен развој. Од западната страна на Пелагонија се наоѓаат Охридското и Преспанското Езеро кои како посебна регија преку Црн Дрим се поврзуваат на запад со Јадранот, а Пелагонија е одделена со нив со Баба Планина и комуникација би можела да се остварува преку некои планински процепи и главно преку Ѓавото. Од источната страна на Пелагонија се наоѓаат планините Селечка, Дрен и Бабуна, коишто ја одделуваат оваа регија од Тиквешката. Помеѓу овој венец од планини течат реките Црна и Раец и тоа се единствените места преку кои биле остварувани контакти со луѓето кои го населувале источниот дел.

ИСТОРИЈА НА ИСТРАЖЕНОСТ НА ДОЦНОНЕОЛИТСКИ ЛОКАЛИТЕТИ

Првата ископувана населба од доцниот неолит во Пелагонија е населбата Могила во с. Сенокос. Оваа населба е ископувана во 1970 год. при што се добиени првите позначајни податоци за архитектурата и движниот материјал од доцниот неолит во Македонија (Китаноски 1971; Темелкоски, Миткоски 2006). При рекогносцирања организирани од Музејот во Прилеп, кај с. Ракле била откриена неолитската населба Кутлине. Во 2002 год. од страна на истиот музеј биле преземени археолошки ископувања (Темелкоски, Миткоски 2008). Во текот на 1969 и 1971 год. на локалитетот Али Чаир биле преземени археолошки истражувања со што се добиени првични информации за овој локалитет (Mitkoski 2017). Од Прилепскиот дел на Пелагонија се познати неколку локалитети од доцниот неолит, кои биле откриени со рекогносцирања изведени од страна на стручна екипа од Музејот во Прилеп (Mitkoski 2017). Локалитетите Мала и Голема Тумба кај с. Трн биле откриени во текот на рекогносцирањата во 1972 год. Веќе во 1973 год. биле преземани првите ископувања на овие локалитети, со што за првпат биле откриени остатоци од доцниот неолит во Пелагонија (Симоска, Санев 1977). Во 1977 год. бил ископуван и локалитетот Радоборска Тумба кај с. Радобор, кој потекнува од крајот на доцниот неолит (Тодоровиќ и др. 1987). Еден од најспецифичните населби поради својата позиција е локалитетот Радиен Дол кај с. Присад, кој е откриен сосема случајно во 1976 год. кога биле извршени ископувања со коишто се добиле првите информации за една дотогаш непозната фаза од неолитскиот период во Пелагонија (Китаноски и др. 1987). Населбата Чука кај с. Тополчани била откриена во 1958 год. при извршување градежни работи за регулација на Црна Река. Истата година биле преземани и археолошки ископувања со коишто се откриени два културни слоја и не било дојдено до здравица (Китаноски 1977). Со следните истражувања во 1975 год. била надополнета сликата за локалитетот што има три неолитски хоризонти на живот (Китаноски и др. 1978). Следните два локалитета се од с. Могила, Битолско. Таму во 1975 год. е истражуван локалитетот Тумба Средсело, а во 1977 и 2014 год. и локалитетот Школска Тумба (Наумов, Томаж 2015). Од областа кај езерата потекнуваат три локалитети. Населбата Пенелопа била истражувана во периодот од 2003 до 2006 год. со заштитните истражувања во Охрид (Кузман 2017). Населбата пак Устие на Дрим била ископувана во 1962 год. кога била откриена пр-

вата наколна населба од неолитскиот период во Македонија (Benac 1979). Од областа кај езерата потекнуваат три локалитети. Населбата Пенелопа била истражувана во периодот од 2003 до 2006 год. со заштитните истражувања во Охрид (Кузман 2017). Населбата, пак, Устие на Дрим била ископувана во 1962 год. кога била откриена првата наколна населба од неолитскиот период во Македонија (Benac 1979).

ХРОНОЛОГИЈА НА ДОЦНИОТ НЕОЛИТ ВО ЗАПАДНА МАКЕДОНИЈА

Во Пелагониската котлина во раниот и средниот неолит се развива Велушко-Породинската културна група. Оваа културна група во литературата најпрво била воведена под името Породинска, врз база на ископувањата на епонимниот локалитет кај Битола. Но откако биле преземени ископувања на локалитетот Велушка Тумба, била надополнета сликата за неолитскиот развој во Пелагонија и оваа културна група го добила своето име Велушко-Породинска. Како и Анзабегово-Вршник, и оваа група има четири развојни фази, од кои I фаза е од крајот на раниот неолит, а другите II - IV го означуваат среднеолитскиот развој. За релациите помеѓу овие две културни групи досега во неколку наврати е наведено дека се регистрирани одредени појави што сугерираат на контакти помеѓу населението. Таква појава е регистрирана кај населбата Руг Баир, кадешто се пронајдени фрагменти од антропоморфен цилиндар и модел на кука, кои одговараат на наодите од Породин (Симоска, Санев 1977, 221; Garašanin 1979, 114). Што се однесува пак до синхронизацијата помеѓу овие две групи, се забележува пократок живот на населбите од Велушко-Породинската група. Фазите II-IV од Велушката културна група се паралелни со II и III фаза од Анзабегово-Вршник, што би одговарало на времето околу средината на 6-тиот мил.п.н.е. (Garašanin 1979, 113-114; Митревски 2013; Фидановски 2013, 22). Според некои автори, пак, среднеолитскиот развој во Пелагонија траел нешто подолго, односно, до почетокот на доцниот неолит кај населбата Мала Тумба во с. Трн и пробивите на елементи од јадранскиот брег, паралелно во Винча B1 (Mitrevski 2003, 35; Здравковски 2006, 96). Доколку се сумираат овие податоци за релативната и апсолутната хронологија на неолитот во Пелагонија, може да се претпостави дека развојот на Велушко-Породинската група завршува околу 5500 год.п.н.е. Во овој период згаснал животот на повеќе населби, како на пример кај Велушка Тумба и Тумба кај с. Породин, Тумба кај с. Оптичари и др. (Симоска Санев, 1975; Grbić 1960; Симоска Кузман, 1990).

	Симоска, Санев 1977; Benac 1979	Санев 1995	Перић
Мала Тумба	Царкан/Данило III/Винча B1/ Какањ III/Тсангли-Елатеја	Царкан-Дунавец II/ Винча A2-B1/Данило II-III/ Какањ II-III/Тсангли-Димини I/ Ангелци-Зелениково 2	Протобутмир IB/Винча-Тордош I-II
	Benac 1979		
Устие на Дрим	Бутмирска култура 1-2/ Бутмир II- Хвар II		
	Темелкоски, Миткоски 2006		
Могила с. Сенокос 1	Мала Тумба/Устие на Дрим/ Винча-Тордош II/Данило II-III		
Могила с. Сенокос 2	Кутлине 2/Али Чаир/ Винча-Плочник II		
	Темелкоски, Миткоски 2008		
Кутлине 1	Винча-Тордош II/Зелениково 2		
Кутлине 2	Винча-Плочник II/Али Чаир/ Могила 2/Градиште с. Дебреште		
	Темелкоски, Миткоски 2006/2008		
Али Чаир	Винча-Плочник II/Кутлине 2/ Могила 2		

Слика 2. Периодизација и синхронизација на локалитетите од втората фаза на доцниот неолит во Пелагонија

Апсолутна хронологија

Иако е мал бројот на апсолутни датации на доцнонеолитските локалитети во Пелагонија, сепак сметаме дека треба посебно да бидат презентирани поради тоа што тие ги даваат можеби најсигурните податоци за хронолошката рамка на овој период. Поради тоа што се работи за мал број населби и датирани примероци, овие апсолутни датации не може да се земат како сосема адекватни за датирање на населбите. Од населбата кај с. Могила потекнуваат две датации од кои помладиот е датиран во времето од 5391 до 4683 п.н.е., што според авторот, анализираниот примерок потекнува од околу 5000 год. п.н.е. (Наумов 2016, 72-73). Датирани примероци има и од населбата Голема Тумба кај с. Трн. Анализирани се три примероци од кои првиот е датиран во периодот од 4691 до 4336 п.н.е. или околу 4500 год. п.н.е. Вториот исто така има приближни датации со временски распон од 4707 до 4351 п.н.е. или околу 4500 п.н.е., тие два примерока потекнуваат од една кука од хоризонтот I, така што овие датации може да се земат како адекватни. Третиот примерок е најстар и потекнува од периодот од 5061 до 4597 или околу 4800 год. п.н.е. (Наумов 2016, 76).

Релативна хронологија

Првите локалитети во коишто е откриен доцнонеолитски материјал во западниот дел на Ма-

кедонија се локалитетите Устие на Дрим кај Струга и Мала Тумба кај с. Трн (Benac 1979). За населбата кај Струга е наведено дека во формирањето на генезата на оваа населба и културна група учествувале две компоненти, јадранска (како доминантна) и југоисточна или среднобалканска (Винчанска) (Benac 1979, 463-464). Населбата Устие на Дрим е синхронизирана со крајот на 1-та и почетокот на 2-рата фаза од Бутмирската културна група, односно Бутмир II-Хвар II (Benac 1979, 463-464). Истото се однесува и за населбата кај Црквени Ливади, Враништа, која според некои автори, заедно со претходниот локалитет го одбележуваат самиот крај на неолитскиот период во овој регион (Митревски 2013, 112; Санев 1994, 33). Населбата Пенелопа, што се наоѓа во денешниот Охрид, исто така потекнува од доцниот неолит. Материјалот од оваа населба е синхронизиран со Мала Тумба кај с. Трн, Устие на Дрим и Царкан од Корчанската долина, но и со Винча-Плочник I (Кузман 2017а, 151).

Кај населбата Мала Тумба кај с. Трн во помладиот хоризонт е откриен керамички материјал со сосема нови манифестации за разлика од среднонеолитската. Истражувачите оваа населба ја синхронизирале со Царкан и Данило III, Винча B1, Какањ III, како и со Тсангли-Елатеја (Симоска, Санев 1977, 219; Benac 1979, 466-467, 470). Со слична хронологија се и поновите датирања, каде што според Санев, оваа населба е паралелна со Царкан-Дунавец II, Данило II-III, Какањ II-III,

Винча А2-В1, Тсангли-Димини I, Ангелци-Зелениково 2 (Санев 1995, 44). Според Перић, помладата фаза од Мала Тумба е паралелна со Протобутмир Ib, каде што тој ја синхронизира и со Винча-Тордош I-II (Перић 1995, 81-82, 84, Таб. 3). Во северниот, Прилепскиот дел на Пелагонија се познати повеќе доцнеолитски локалитети. Локалитетот Могила кај с. Сенокос, според истражувачите настанал како резултат на раздвигувања од јадранскиот брег, во исто време со Мала Тумба кај с. Трн и Устие на Дрим. Според таа хронологија оваа фаза од Могила би била паралелна со Винча-Тордош II, Данило II-III, додека пак за помладата фаза е наведено дека помногубројни се елементите од винчанската култура од внатрешноста на Балканскиот Полуостров, која може да се синхронизира со помладиот хоризонт од Кутлине, Али Чаир, односно Винча-Плочник II (Темелкоски, Миткоски 2006, 74-75; Венас 1979, 470; Перић 1995, 84; Темелкоски, Миткоски 2008, 103, 105; Mitkoski 2017, 123, 130-131). Слична материјална култура според истражувачите е пронајдена и кај локалитетите Тумба Бара кај с. Породин и Голема Тумба кај с. Трн (Темелкоски, Миткоски 2006, 74-75). Следен локалитет е Кутлине кај с. Ракле што се наоѓа во Раечката Клисуре. Се работи за чисто доцнеолитски локалитет во кој се регистрирани два хоризонта. Постариот е паралелен со Винча-Тордош II и Зелениково 2, додека пак помладиот хоризонт е паралелен со Винча-Плочник II, Али Чаир, Винча фазата од Могила кај с. Сенокос и Градиште кај Дебреште (Темелкоски, Миткоски 2008, 103, 105; Mitkoski 2017, 123). Локалитетот Али Чаир во Прилеп, според првичните мислења е дел од доцнеолитскиот балканско-анадолски комплекс (Симоска, Санев 1976, 20; Mitkoski 2017, 130-131 со цит. литер.). Но според подоцна изнесените паралели за други локалитети, овој локалитет може да се смести во времето на Винча-Плочник II и винчанската фаза од Могила кај Сенокос (сл. 2) (Темелкоски, Миткоски 2008, 105; Темелкоски, Миткоски 2006, 59).

Во северниот дел на Пелагонија и Мариово познати се уште неколку доцнеолитски локалитети што се регистрирани со рекогносцирање. Локалитетот Комарчани кај с. Бучало, според пронајдениот материјал е синхронизиран со Кутлине, Али Чаир, винчанската фаза од Могила Сенокос итн. (Миткоски 2010). Локалитетите Прчинога кај с. Дуње и Ѓерамида кај с. Чаниште културолошки се определени како дел од винчанскиот културен круг без попрецизна датација (Миткоски 2010, 4, 6). Истото се однесува и за Тумба, с. Боротино и Стари Лозја кај с. Вранче, коишто за жал не се попрецизно датирани. Овие локалитети се познати од рекогносцирањата изведени од страна на Музејот во Прилеп (Mitkoski, 2017).

Според досега изнесеното за датирањето на доцнеолитските локалитети во Пелагонија може да се забележи голема несигурност, како културолошка така и хронолошка. Поради тоа, во голема мера е отежната задачата за соодветно датирање на овие локалитети и наоѓање паралели од соседните култури и локалитети, со цел да се дојде до попрецизни датации. Од голема помош за таа задача ќе ни биде изнесената релативна хронологија за овие локалитети и нивната синхронизација со останатите култури од коишто имаме прецизни датации.

Предлог периодизација

По завршувањето на Велушина-Породин културната група во Пелагонија доаѓа до драстични промени, напуштање на многу населби, населување на нови позиции, промена во материјалната и духовната култура и најверојатно демографско опаѓање на населението. Таквите промени настапиле околу средината на 6 мил.п.н.е., период во кој се регистрирани големи културни промени на поголемиот дел на југоисточниот Балкан, каде што полесно започнуваат да замираат среднеолитските култури и се јавуваат првите доцнеолитски населби. Поради тоа што релативната хронологија за повеќето населби од западна Македонија била изградена со споредби и паралели со локалитети од Винчанската култура на север и локалитетите од Егејска Македонија и Грција, главните синхронизации и паралели ќе бидат базирани токму кај локалитетите од овие региони. Од овие региони во поново време имаме голем број апсолутни датации коишто ќе ни бидат од голема помош за попрецизно хронолошко детерминирање на доцниот неолит во Пелагонија.

За хронологијата на доцниот неолит во Грција неодамна беа изнесени нови информации кои значително ја поместиле хронолошката рамка за почетокот на доцниот неолит во Тесалија. Територијата на Тесалија, односно неолитските населби од оваа територија биле меѓу првите што ја прифатиле новата материјална култура на доцниот неолит. Тоа се должи на самата географска позиција на овој регион низ кој најпрво навлегле новите културни влијанија, а можеби и нова популација што се доселила од исток како носител на нова материјална култура (Perles, Demoule 1993, 387. после Milijčić 1949, 1960; Николов 1998, 216-217 со цит. лит.). До пред некое време беше општо прифатено дека доцниот неолит во Тесалија и егејскиот дел на Македонија своите почетоци ги има во периодот од 5400/5300 год. п.н.е. (сл. 3) (Perles, Demoule 1993, 387, fig. 2; Bonga 2013, 27. после Sampson 1993; Coleman 1992, 259-264, fig.

	CENTRAL GREECE, PELOPONNESE	THESSALY	CYCLADES
6400 B.C.			
<i>Early Neolithic</i>	Franchthi Cave Lerna Nemea	Frühkeramikum Protosesklo Vorsesklo	no permanent occupation?
5700			
<i>Middle Neolithic</i>	Franchthi Cave, Lerna	: I Sesklo : II : III	no permanent occupation?
5300			
<i>Late Neolithic I</i>	Franchthi Cave, Corinth, Kitsos Cave	Dimini I-Tsangli-Larissa Dimini II-Arapi Dimini III-Otzaki A, B (Ayia Sophia phase?) Dimini IV-Otzaki C	Cave of Zeus Saliagos
4300			
<i>Late Neolithic II</i>	Kitsos Cave Ayios Dhimitrios	: Early Rachmani : Middle : Late	Cave of Zeus Kephala

Слика 3. Периодизација на неолитот во Грција (Coleman 1992, 259-264, fig. 4)

4; Kotsakis 2007, 10). Најстарата датација за почетокот на доцниот неолит во Грција, според некои автори е околу 5400 год.п.н.е. Според нив доцниот неолит е поделен на доцен неолит (late neolithic) што спаѓа во периодот од 5400/5300-4700/4500 и финален неолит (final neolithic) во периодот од 4700/4500-3300/3100 год. п.н.е. (Andreou et al. 1996, 538, tab. 1). Според најновите датирања на неколку локалитети во Тесалија, почетокот на доцниот неолит е постар за околу 200 год. Имено, според тие датации почетокот на доцниот неолит или првата фаза (LN I) започнува околу 5500 год.п.н.е. што е паралелно со Тсангли-Лариса културата во Тесалија (сл. 4) (Reingruber et al. 2017, 45, tab. 5). Таквата висока датација за почетокот на доцниот неолит во Тесалија е регистрирана кај вкупно 23 локалитети од коишто 10 се постари датации, а 13 најнови. Според овие датации средниот неолит во Тесалија спаѓа во времето од 6000 до 5500 год.п.н.е. што е за 200 години постара од старата хронологија според која средниот неолит својот крај го има околу 5300 год. п.н.е. Ова е потврдено кај локалитетите Аргиса Магула и Агиос Петрос, кои се датирани во првата половина на 6 мил. п.н.е. (Reingruber et al. 2017, 44-45).

Со досегашниот степен на истраженост на локалитетите од Пелагонија, по завршувањето на Велушко-Породинската група можеме да забележиме дека кај четири локалитети во Пелагонија се регистрирани појави коишто многу јасно укажуваат на тоа дека по завршувањето на класичната Велушина-Породин, животот продолжил

со видоизменета материјална култура (пред се керамиката), притоа следејќи ги старите традиции, но со изменети технолошки карактеристики. Тоа се најмладите неолитски слоеви кај локалитетите Чука кај с. Тополчани (Китаноски 1977, 27-42), Могила II (Симоска и др. 1979, 9-30), Могила I (Тодоровиќ и др. 1987, 8) и Радин Дол (Китаноски и др. 1987, 7-31). Доколку се согласиме дека Велушина-Породин културната група својот крај го има околу средината на VI мил. п.н.е. што е потврдено со неколку датации, тогаш имаме одлична ситуација според која крајот на средниот неолит во Тесалија може да се синхронизира со крајот на средниот неолит во Пелагонија. Ова совршено се вклопува со датирањето на локалитетите Чука, Радин Дол и Могила I и II како продолжение на Велушко-Породинската група или паралелно со Лариса фазата во Тесалија (Гарашанин 1989, 30-31; Санев 1995, 44-45; Китановски и др. 1987; Муркоски 2016 99-107 TI, 1,2; Симоска и др. 1979, 9-30; Mitkoski 2017, 153-154). Иако немаме доволно материјал со кој би се направила попрецизна синхронизација, сепак ова датирање се чини сосема оправдано. Овие нови датирања на доцниот неолит во Тесалија наметнаа нови моменти и за хронологијата на неолитот во Пелагонија. Доколку се земе предвид релативната хронологија на доцнеолитските локалитети, се забележува дека најстарите датирања за почетокот на овој период се во времето на Винча-Тордош II, што е предложено за Мала Тумба. Притоа останува празнина од крајот на Велушина-Породин и почетокот на ткн. Трнска група. Новите датации

Abs. dates cal BC (rounded)	Archaeological periods and phases	Sites
7000–6600	Final Mesolithic	Theopetra Cave, Cyclops Cave
6600–6500	'Initial Neolithic'	- (Identified mainly in circum-Aegean coastal and/or hilly areas)
6500–6300	EN I	Argissa M., Sesklo M.
6280–6070	EN II	Achilleion I–II, Sesklo, Larissa-Neraida
6070–5980	EN III / MN I	Achilleion IIIb, Otzaki
5980–5750	MN I	Achilleion IVa, Theopetra, Cyclops Cave, Koutroulou M., Platia M. Zarkou, Sykeon, Imvrou Pigadi, Lake Plastiras
5750–5600	MN II	Sesklo, Theopetra, Ag. Petros
5600–5500	MN III	Achilleion IVb, Sesklo, Theopetra
5500–5300	LN I (early)	Theopetra, Makrychori, Prodigromos-M. Ag. Ioannis, Tsangli-Larissa
5300–5000	LN I (late)	Theopetra, Makrychori
4900–4700	LN II (early)	Mandra
4700–4500	LN II (late)	Rachmani, Prodigromos-M. Ag. Ioannis, Vasilis, Pevkakia M.,
4500–4250	FN (Chalcolithic)	Rachmani, Pevkakia M., Palioskala, Mandra
4250–3750	FN (Chalcolithic)	Palioskala, Galini
3750–3300	FN (Chalcolithic)	Mikrothives

Слика 4. Најнови датирања на локалитетите и фазите од неолитскиот период во Тесалија (Reingruber et al. 2017, 45, tab. 5; надополнето од авторот)

за доцниот неолит во Тесалија мислам дека ни даваат доволно аргументи и пред сè потреба доцниот неолит во Пелагонија да се подели на две фази.

Прва фаза (I)

Во оваа фаза на пелагонискиот неолит, според досегашните сознанија, спаѓаат локалитетите Чука кај с. Тополчани, Могила I и Могила II и Радин Дол. Керамичкиот материјал од овие населби е сосема поинаков од среднонеолитскиот, иако некои основни форми на садови и понатаму продолжуваат со употреба. Керамиката од тие населби е со темна боја, црна или сива, без дополнителна обработка на површината на садовите. За одбележување е исто така и тоа што во слоевите што припаѓаат на овој период керамичкиот материјал не бил особено декориран. А што се однесува до културните предмети, и тие во овој период сосема се разликуваат од среднонеолитските, односно исчезнуваат дотогашните антропоморфни модели на куќи што го даваа главниот белег на Велушко-Породинската културна група (Китаноски 1977, 27-42; Симоска и др. 1979, 9-30; Китаноски и др. 1987, 7-31; Тодоровиќ и др. 1987, 5-24).

За керамичкиот материјал од првата фаза на доцниот неолит во Тесалија исто така е забележано дека поголемиот дел од керамичкиот материјал е со минимален третман на површината на садот и сиромашна декорација (Perles, Demoule 1993, 387, 395). Поради тоа што немаме доволно репрезентативен материјал за да можеме поаргументирано да ги поврземе населбите од Пелагонија со оние од Грција, мора да се повикаме на релативната хронологија. Релативната хронологија

што била предложена за населбите од оваа фаза на Пелагонискиот неолит многу добро се вклопуваат со новите датирања на доцниот неолит во Тесалија, така што населбите Могила I и Могила II, Чука и Радин Дол можеме да ги сметаме како први населби што почнале да ги прифаќаат новите културни вредности на доцниот неолит. Овие населби својот живот го продолжиле по завршувањето на Велушко-Породинската културна група, односно по 5500 год.п.н.е. Тие започнале интензивни контакти со населбите од југ од каде што се ширеле новите влијанија што го одбележуваат доцниот неолит. Населбите од Тесалија и Егејска Македонија географски се поблизу до територијата на западна Анадолија, од каде што навлегувале новите културни карактеристики, новата технологија за производство на керамиката која била проследена со нови типови на садови и орнаменти (Гарашанин 1973, 114-126; Garašanin 1979, 199-207; Николов 1998, 216-217; Ozdogan 1993, 173-193). Според некои автори, преку овие области дошло до населување, миграција на население од Анадолија од каде што навлегла и новата доцнонеолитска керамика, која се јавува веќе на крајот на средниот неолит. Покрај оваа рута, миграциони движења се одвивале и низ територијата на Тракија кон запад (Николов 1998, 216-217 после: Childe 1937; Титов 1974; Gallis 1987; Srejavic 1963 итн.).

Со досегашните скромни сознанија за овој период во Пелагонија можеме првично овие четири локалитети да ги вброиме во оваа I-ва фаза на доцниот неолит, паралелно со првата фаза во Тесалија или Цангли-Лариса културата и локалитетите Теопетра, Продромос-Магула Агиос Иоа-

Год. п.н.е.	Пелагонија		Тесалија	
5980-5750	Велушина-Породин I-II	Ран/Среден неолит	Ахилеон IVa, Теопетра, Платиа М. Зарку, Сикеон	MN I
5750-5600	Велушина-Породин II-III	Среден неолит	Сескло, Теопетра, Аг. Петрос	MN II
5600-5500	Велушина-Породин IV	Среден неолит	Ахилеон IVb, Сескло, Теопетра	MN III
5500-5300	Радин Дол, Чука, Могила I, Могила II	Доцен неолит Фаза I	Теопетра, Макрихори, Продромос М. Аг. Иоанис, Тсангли-Лариса	LN I (early)
5300-5000	Кутлине I, Мала Тумба, Могила I, Устие на Дрим Црквени Ливади, Комарчани и др.	Доцен неолит Фаза II а	Теопетра, Макрихори	LN I (late)
4900-4700			Мандра	LN II (early)
4700-4500	Кутлине II, Могила II, Али Чаир, Голема Тумба	Доцен неолит Фаза IIb	Рахмани, Продромос М. Аг. Иоанис, Василис, Певкакиа М.	LN II (late)

Слика 5. Синхронизација на доцниот неолит во Пелагонија со Тесалија (датации превземени од Reingruber 2017. tab. 5)

нис, Макрихори, Халаи и Макриалос, коишто се датирани во периодот од 5500 до 5300 год. п.н.е. (сл. 5) (Reingruber et al. 2017, 45, tab. 5; Pappas 1999, 187; Facorellis, Coleman 2012 319-330). На тој начин ја ставаме територијата на Пелагонија како една од првите региони на овие простори што започнале да ги прифаќаат новите технолошки знаења за производство на керамичките садови, односно производство на таканаречената црна керамика што го обележува доцниот неолит на Балканот. Иако во оваа фаза, барем со досегашните истражувања не се пронајдени примериоци со типична доцнонеолитска орнаментика, сепак мислам дека сосема е оправдано во поглед на хронологијата овие населби да бидат сместени во оваа I-ва фаза. За жал, немаме други локалитети коишто евентуално би биле дел од оваа фаза за да можеме да го следиме интерниот развој на овие населби и нивниот крај. Поради тоа, оваа фаза можеме првично да ја сместиме во периодот од 5500 до 5300/5200 год.п.н.е. со што би се пополнила временската празнина од крајот на Велушина-Породин и почетокот на ткн. Трнска група. Доколку направиме синхронизација со соседната Анзабегово-Вршник културна група, оваа фаза би била паралелна со крајот на Анзабегово-Вршник III и IV фаза.

Втора фаза (II)

Втората фаза на доцниот неолит ги опфаќа сите доцнонеолитски локалитети во Пелагонија и околу езерата. Поради тоа што се работи за подолг временски период, но и за јасно разграничени фази на некои локалитети, оваа фаза може да се подели на два периода, односно *IIa* и *IIb*. Како што може да се види во погорниот текст, повеќето доцнонеолитски локалитети од овие региони по-

меѓу себе се тесно поврзани, како хронолошки, така и според материјалната култура, а според некои автори имаат и исто потекло. Голем проблем во определувањето на попрецизна хронологија за почетокот и крајот на оваа фаза е несигурната релативна хронологија што се однесува на овие локалитети.

Фаза IIa

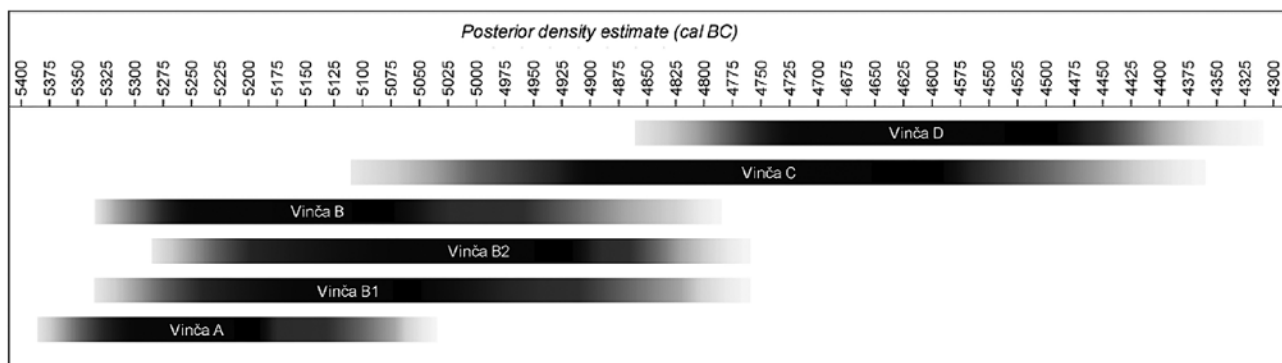
Фазата *IIa* би бил периодот во којшто припаѓаат најголем број доцнонеолитски локалитети од Пелагонија кои на некој начин се поврзани помеѓу себе, како културолошки така и хронолошки. Населбата Мала Тумба претставува можеби најдобро датираниот локалитет, пред сè поради тоа што за нејзината релативна хронологија се поклопуваат датациите од неколку автори. Доколку се разгледаат најновите синхронизации за овој локалитет, може да се забележи дека оваа населба најверојатно е паралелна со Винча-Тордош II, Винча B1, Какањ III, Царкан-Дунавец II, Данило II-III, Какањ II-III, Винча A2-B1, Тсангли-Димини I, Ангелци-Зелениково 2, протобутмир Ib-Винча-Тордош II (Симоска и др. 1977, 219; Venac 1979, 466-467, 470; Перић 1995, 81-82, 84, Таб. 3). Доколку се направат синхронизации на овие датации за Мала Тумба се забележува дека таа била подигната во времето кога на централниот Балкан се развивала доцнонеолитската Винчанска култура (Винча-Тордош II), додека, пак, на територијата на Босна тоа се последните фази на средниот неолит и почетокот на доцниот неолит (Какањ III, протобутмир Ia-b) (Venac 1979, 400-401; Перић 1995, 81-84; Милекић 2015, 15-18). За подрачјето на централна Босна е предложена двостепена поделба на неолитот каде што постариот неолит го означува стариот неолит, додека пак доцниот

Слика 6. Руте низ кои што поминувале влијанијата од југ кон Јадранскиот брег (црна линија-според Перич, жолта линија-патот преку Палегонија)

неолит од основањето на Винчанската и Бутмирската култура во периодот околу 5400 год.п.н.е. до средината на 5 мил. п.н.е. (Милекиќ 2015, 115; Перић 2012, 28). Според Перић во III стратум на локалитетот Обре I што е паралелен со прото-бутмир Ia или крајот на Страрчево и почетокот на Винча-Тордош I, покрај старите, се јавуваат и нови елементи што се застапени преку орнаменталниот систем, културните ритони и низа елементи од младата Бутмирска култура кои претставуваат периферна точка од влијанијата од Мала Азија. Според овој автор овие елементи биле пренесени преку рутата од средна Грција, преку Тесалија до територијата на Албанија, од каде што носителите на Царкан културата ги пренесувале тие новости на територијата на Босна и во населбата Обре I (сл. 6) (Перић 1995, 50-51; Панџић 2010, 48-50). Периодот Обра С или доцен Какањ е датиран во периодот од околу 5300 до 5000 год. п.н.е. (Милекиќ 2015, 87,88). Доколку се погледнат и датациите направени на локалитетот Бело Брдо кај Винча, каде што фазите Винча-Тордош II или Винча В настануваат во периодот околу 5250-5200 год. п.н.е. (сл. 7) може да се забележи дека тие одговараат на хронологијата што беше иснесена за локалитетите од Босна (види: Tasić et. al. 2016, 31, Fig.17; Borić 2009, T. 7; Whittle et. al. 2016 40-42, fig. 37). Што се однесува пак до релативно-хронолошките односи за Данило II, оваа фаза е синхронизирана со Винча A2/B2, што исто така ја позиционира во периодот околу 5200 год.п.н.е. (Панџић 2010,

48-49; Перић 1995, 33). Според тоа мислам дека доколку ја прифатиме релативната хронологија за населбата Мала Тумба и повлечеме паралели со соседните култури што се синхронизирани со оваа населба, оправдано можеме да ја сместиме во периодот околу 5200 год.п.н.е. На тој начин се вклопуваат најновите апсолутни датации за неолитските култури на Балканот и постарата релативна хронологија. Еден од најдобро датираниот локалитет од оваа територија е локалитетот Кутлине кај с. Ракле, каде што се регистрирани два хоризонта. Постариот хоризонт припаѓа на оваа рана фаза и е паралелен со Винча-Тордош II и Зелениково 2. И овој локалитет бил подигнат во периодот околу 5200 год.п.н.е. односно Винча-Тордош II (Tasić et. al. 2016, 31, Fig.17; Borić 2009, T. 7; Whittle et. al. 2016 40-42, fig. 37). Со иста хронологија како овој локалитет е најверојатно и Могила кај с. Сенокос, каде што според истражувачите, неолитските слоеви се синхронизирани со оние од Кутлине, каде што постарата фаза би била паралелна со Винча Тордош II (Темелкоски, Миткоски 2006, 74-75). Останатите локалитети во овој регион ни се познати од рекогносцирања, тие грубо се датирани во поширока хронолошка рамка главно како дел од винчанскиот културен круг без попрецизна датација (Миткоски 2010, 4, 6; Mitkoski, 2017). Што се однесува пак до населбата Устие на Дрим, таа е синхронизирана со крајот на I и почетокот на 2-рата фаза од бутмирската културна група, односно Бурмир II-Хвар II (Benac

Слика 7. Почетоком на Винча А и развојните фази (Cnoped Whittle et. al. 2016 fig. 37)

1979, 463-464). Но во многу наврати оваа населба е синхронизирана со Мала Тумба, којашто најверојатно е постара од населбата Устие. Можеме да претпоставиме дека населбата Устие на Дрим била формирана на самиот крај на 6 мил.п.н.е., можеби на крајот на Винча-Тордош II или во текот на Винча B2 фазата. Ова се постарите локалитети од оваа втора фаза на доцниот неолит во Пелагонија, која што завршува некаде околу 4800-4700 год. п.н.е. (сл. 5)

Фаза IIb

Помладата IIb фаза го претставува времето до крајот на неолитскиот период во Пелагонија. Уште погоре беше напоменато дека кај неколку населби се откриени помлади доцнонеолитски слоеви. Најпрво би ја спомнале населбата Кутлине, каде што помладиот хоризонт е паралелен со Винча-Плочник II, Али Чаир, Винча фазата од Могила кај с. Сенокос и градиште кај Дебреште (Темелкоски, Миткоски 2008, 103, 105; Mitkoski 2017, 123). Помладиот хоризонт од овој локалитет може да се смести во периодот околу 4600 год.п.н.е. или во времето на Винча-Плочник II или Винча D (сл. 7) (Tasić et. al. 2016, 31, Fig.17; Borić 2009, T. 7; Whittle et. al. 2016 40-42, fig. 37). Со иста хронологија како овој локалитет е најверојатно и Могила кај с. Сенокос, каде што помладата фаза е датирана паралелно со Винча-Почник II (Темелкоски, Миткоски 2006, 74-75). Погоре беа презентирани и датациите од Голема Тумба коишто одговараат на Винча-Плочник II фазата, односно во периодот околу 4500 год.п.н.е., така што и оваа населба може да се вброи како дел од оваа фаза на доцниот неолит во Пелагонија. За жал, останатите локалитети од Пелагонија немаат попрецизна релативна хронологија. Најверојатно паралелно со Кутлине и Могила кај Сенокос може да се поврзе и населбата Али Чаир (Симоска, Санев 1976, 20; Mitkoski 2017, 130-131 со цит. литер.; Темелкоски, Миткоски 2008, 105; Темелкоски, Миткоски 2006, 59). За пронајдениот

материјал на локалитетот Комарчани кај с. Бучало е направена синхронизација со Кутлине, Али Чаир, винчанската фаза од Могила Сенокос итн. (Миткоски 2010). Единствен локалитет за кој со поголема сигурност можеме да зборуваме што се однесува до апсолутните датуми е Голема Тумба кај с. Трн. Два датирани примерока потекнуваат од една кука. Тие се датирани во периодот околу 4500 год.п.н.е. а третиот примерок е нешто постар и потекнува од периодот околу 4800 год. п.н.е. (Наумов 2016, 76). Овде најверојатно станува збор за најмладата доцнонеолитска населба од Пелагонија. Во тој период најверојатно била формирана и населбата Радоборска Тумба за којашто е наведено дека била подигната на крајот на неолитот, односно во преодот во енеолит (Тодоровиќ и др. 1897, 10). Тоа се локалитетите што припаѓаат на помладиот период на втората фаза од доцниот неолит во Пелагонија. Доколку се направат синхронизации со винчанската култура тоа би било паралелно со крајот на фазата Винча-Плочник IIb или со помладата фаза во Грчкиот неолит (LN II).

ЗАКЛУЧОК

Според оваа предложена хронологија за доцниот неолит во Пелагонија се забележува дека постојат доволно индикации да се следи хронологијата на доцниот неолит во Грција и хронологијата на Винчанската култура, притоа имајќи ги предвид и најновите датации за коишто веќе беше кажано.

Материјалната култура кај населбите од втората фаза покажува идентичен материјал со локалитетите од винчанската култура и населбите од јадранскиот брег. Досега неколку пати беше забележано дека керамичката продукција од Мала Тумба и Устие на Дрим ги има истите карактеристики, па дури и потекло од Царкан културата, најмногу алудирајќи на врежаните орнаменти на садовите. Истата ситуација е забележана и кај локалитетите од Грција каде што „царканскиот“ стил на врежување започнува да се појавува во перио-

дот на првата фаза од доцниот неолит (LNa). Таква керамика е пронајдена на локалитетите Сервиа на почетокот на доцниот неолит, Страврополи и Василика С. Врежувањето како орнаментика се среќава и во следната LNb фаза (Bonga 2013, 242-250). Покрај тоа, треба да се земе предвид и присуството на ритони кај некои населби во Пелагонија, што исто така говори за извесни влијанија од југ и запад. Според тоа сметаме дека во периодот на доцниот неолит низ територијата на јужна Пелагонија поминувала една од главните рути преку која комуницирале населбите од Јадранот со оние од денешна Грција (сл. 6). Досега на многу места е потврдено дека главните римски патишта ги следат трасите низ коишто комуницирале луѓето во праисторијата. Не би сакал да набројувам подалечни примери, ќе се задржам на примерот со Раечката Клисуре каде што во римско време поминува патот што се одвојува од Виа Егнатија. На територијата на Раечката Клисуре досега се регистрирани 8 неолитски локалитети што доволно зборува за тоа дека тој предел несомнено бил користен и во неолитскиот период (Темелкоски, Миткоски 2008, 93-95; Синадиновски 2016, 57-60). Поради тоа сметаме дека трасата низ којашто во римско време поминувал главниот пат Виа Егнатија била користена и во периодот на доцниот

неолит, паралелно со рутата што е предложена од Перић, според кој влијанијата биле пренесувани преку средна Грција и Тесалија до територијата на Албанија, од каде што носителите на Царкан културата ги пренесувале тие новости на територијата на Босна и во населбата Обре I (Перић 1995, 50-51; Панџић 2010, 48-50). Сето тоа ги става доцнонеолитските локалитети од Пелагонија во нераскинлива културолошка и економска врска со локалитетите од Грција на југ и од јадранскиот брег од запад.

Токму тие патишта низ кои се одвивале комуникациите со соседните региони ја диктирале и културната припадност на самите локалитети. На тој начин сите културни промени што ги доживевале локалитетите од соседството ги доживевале и луѓето во населбите од Пелагонија и кај езерата. Таквата ситуација ни дава за право да го следиме хронолошкиот развој на соседните култури и локалитети и да го вметнеме и доцниот неолит во Пелагонија во тие хронолошки рамки. Поради слабата истраженост на овој период во Пелагонија, за жал, не можеме да повлечеме посигурни и побројни паралели со соседните култури, но и покрај тоа постојат доволно индикации со коишто можеме да ја оправдаме погоре предложената хронологија за доцниот неолит на овие простори.

ЛИТЕРАТУРА

Кирилична:

Гарашанин М. 1973. Праисторија на тлу С.Р. Србија. Београд.

Гарашанин М. 1989. Проблеми неолита и енеолита централног Балкана у вези са резултатима истраживања у Македонији. *Macedoniae Acta Archaeologica* 10. Скопје. 25-36

Здравковски Д. 2006. Генеза и развој на Анзабегово – Вршничката културна група. Не публикувана докторска дисертација. Скопје: 2006.

Китаноски Б. 1971. Прилеп и Прилепско низ историјата 1. Дел први. Глава еден. Прилеп

Китаноски Б. 1977. Неолитска населба Чука кај село Тополчани. *Macedoniae Acta Archaeologica* 3. Скопје. 27-42

Китаноски Б., Симоска Д. и Тодоровиќ Ј. 1978. Нови археолошки истражувања на населбата Чука во Тополчани кај Прилеп. *Macedoniae Acta Archaeologica* 4. Прилеп. 9-32.

Китаноски Б., Симоска Д., Тодоровиќ Ј. 1987. Радин Дол-Неолитска населба кај Прилеп. *Macedoniae Acta Archaeologica* 7-8. 7-31

Кузман П. 2017а. Хронолошките и географските патишта на најстарото население на Охрид. Археолошки Информатор 1. Прилеп. 147-157

Кузман П. 2017. Од Зластана до Пенелопа: неолитските локалитети во Охридско (II). Неолитот во Македонија: чекор напред во проучувањето на првите земјоделски општества. Скопје. 9-43

Милекић А. 2015. Датовање неолитских налазишта у Босни и Херцеговини методом радиоактивног угљеника C14. Завршни рад-Мастер. Београд

Миткоски 2010. Мариово во Праисторијата. *Macedoniae Acta Archaeologica* 19. Скопје. 1-36

Митревски Д. 2013. Праисторија на Република Македонија. МАКЕДОНИЈА – милениумски културно – историски факти. Скопје.

Мургоски А. 2016. Подзаборавената фаза на Пелагонискиот неолит. Неолитот во Македонија: Нови сознанија и перспективи. Скопје. 97-118

- Наумов Г, Томаж А. 2015. Ископувања на локалитетот „Школска Тумба“ во Могила.
- Наумов Г. 2016. Калибрирана хронологија на неолитските тумби во Пелагонија. Неолитот во Македонија: Нови сознанија и перспективи. Скопје. 67-96
- Николов В. 1998. Проучвания върху неолитната керамика в Тракия.
- Перић С. 1995. Бутмирска Култура. Београд.
- Панцић И. 2010. Културне везе Неолита Босне и Херцеговине са Неолитом сусједних области. Магистерски рад. Београд
- Санев В. 1994. Младото камено време. Археолошка карта на Република Македонија 1. Скопје. 26–42.
- Санев В. 1995. Неолитот и неолитските култури во Македонија. Цивилизации на почвата на Македонија 2. Скопје. 21-46
- Симоска Д., Санев В. 1975. Неолитска населба Велушка тумба кај Битола. *Macedoniae Acta Archaeologica* 1. 25-85
- Симоска Д., Санев В. 1976. Праисторија во централна Пелагонија. Битола. Народен Музеј Битола
- Симоска Д., Санев В. 1977. Неолитска населба на Мала Тумба кај село Трн, Битола. *Macedoniae Acta Archaeologica* 3. 215-237
- Симоска Д., Китаноски Б., Тодоровиќ Ј. 1979. Неолитска населба во село Могила кај Битола. *Macedoniae Acta Archaeologica* 5. 9-30
- Симоска Д., Кузман П. 1990. Тумба Оптичари. *Arheološki Pregled* 1988. Ljubljana. 63-66
- Синадиновски П. 2016. Рекогносцирање на неолитски локалитети во Раечката Клисура. Неолитот во Македонија: Нови сознанија и перспективи. Скопје. 55-66
- Темелкоски Д. и Миткоски А. 2006. Праисториска населба Могила, Сенокос. *Macedoniae Acta Archaeologica* 17. Скопје. 55-80
- Темелкоски Д. и Миткоски А. 2008. Доцнеолитска населба Кутлине кај село Ракле. *Macedoniae Acta Archaeologica* 18. Скопје: 93-108.
- Тодоровић Ј., Симоска Д., Китаноски Б. 1987. Осврт врз резултатите од археолошките истражувања на праисторијата во Пелагонија. Зборник на трудови 6-7-8. Битола. 5-24.
- Фидановски Љ. 2013. Раниот неолит во Македонија и Бугарија: географски контакти и културни релации. Славешки Зборник 2. 13-57
- Латинична:
- Andreou S., Fotiadis M., Kotsakis K. 1996. Review of Aegean Prehistory V: The Neolithic and Bronze age of Northern Greece. *Aegean Prehistory: A Review*. Boston. 537-597
- Benac A. 1979. Prelazna zona. *Praistorija Jugoslavenskih Zemalja II, Neolitsko doba*. Sarajevo. 363-472
- Bonga L. A. 2013. Late Neolithic pottery from mainland Greece, CA. 5300-4300 B.C. Phd thesis. Temple University Graduate Board.
- Borić D. 2009. Absolute Dating of Metallurgical Innovations in the Vinča Culture of the Balkans. *Metals and Societies, Studies in honour of Barbara S. Ottaway*. Band 169. 191-245.
- Coleman J. E. 1992. Greece, the Aegean, and Cyprus. *Chronologies in Old World Archaeology*. University of Chicago Press, Chicago and London. 247-288
- Garašanin M. 1979. Centralnobalkanska zona. *Praistorija Jugoslavenskih zemalja II, neolitsko doba*. Sarajevo: 79–213.
- Grbić M., Mačkić P., Nadj Š., Simoska D., Stalio B. 1960. Porodin: kasno-neolitsko naselje na Tumbi kod Bitolja. Narodni Muzej Bitola i Arheološki Institut-Beograd
- Kotsakis K. 2007. Prehistoric Macedonia. *The history of Macedonia*. Museum of Macedonian Struggle, Thessaloniki. 1-22
- Mitkoski A. 2017. The Late Neolithic Period in Pelagonia and Mariovo in the Prilep region. *Dragiša Zdravkovski in Memoriam. Cultural Manifestations during the Neolithic Period of the Territory of the Republic of Macedonia and Neighboring Regions*. Skopje. 119-160
- Mitrevski D. 2003. Prehistory in Republic of Macedonia-F.Y.R.O.M. *Recent research in the Prehistory of the Balkans*. Thessaloniki. 13-68
- Ozdogan M. 1993. Vinca and Anatolia: a new look at a very old problem (or redefining Vinca culture from the perspective of Near Eastern tradition), *Anatolica* 19. 1993. 173–193.
- Perles C, Demoule J-P. 1993. The Greek Neolithic: A New Review. *Journal of World Prehistory*. Vol. 7, No. 4. 355-416.
- Reingruber A., Toufexis G., Kyparissi-Apostolika N., Anetakis M., Maniatis Y., Facorrelis Y. 2017. Neolithic Thessaly: radiocarbon dates periods and phases. *Documenta Praehistorica XLIV*. 34-53
- Tasić N. et al. 2016. Interwoven strands for refining the chronology of the neolithic tell of Vinča-Beo Brdo, Serbia. <http://journals.cambridge.org/RDC>
- Whittle A., et. al. 2016. A Vinča potscape: formal chronological models for the use and development of Vinča ceramics in south-east Europe. *Documenta Praehistorica XLIII*. Ljubljana: 2016

Pero SINADINOVSKI

CHRONOLOGY OF THE LATE NEOLITHIC PERIOD IN WESTERN MACEDONIA

Summary

The dating of one culture, site or particular phase, from a period, represents the only step in researching the past of men. With the accurate dating of sites and cultures, we are able to position a certain period of time, the chronologic frame of men's history, and to insert appropriate realizations what had occurred in a larger geographic area, where different cultures had developed. For this chronologic position of a site and culture, the best is to make use of the absolute dating that gives accurate disclose of the time period, and the development of culture or site. For the Prehistoric cultures this applies far the most, a period when no written sources exist that can help in dating the site, and where the Late Neolithic period also belongs.

This paper deals with the dating of the Late Neolithic period in Western Macedonia where there is no adequate absolute dating, which makes it even harder for this period. Having in mind the situation we have to take an account the use of relative of the chronology, by connecting the sites of neighbouring cultures where we have good and absolute dating. This refers to the synchronization with the cultures in Greece and Serbia. In this paper I have attempted to use the

dating from the neighbouring countries for determining more precisely period of the Late Neolithic development in Western Macedonia. With the use of relative chronology for many of the sites in Western Macedonia we had to divided them into two developing phases, the First phase (I), and the Second phase (II), that can be also separated into two developing phases, namely phase II a, phase II b. The First phase (I) and the Second phase (II) starts with the culture Velušina- Porodin that is the middle of the 6 millennium B.C., and exists about 200-300 years which is parallel with the beginning of the Late Neolithic period in Thessaly, or the end or the middle phase of the Neolithic period in Eastern Macedonia. The Second phase starts around the year of 5300/5200 B.C., and ends about the middle of the 5 millennium B.C. The later phase II a, ends about the year of 4800 B.C., when the younger phase II b starts and finishes approximately to the middle of the 5 millennium B.C. On this territory we can note that the Second phase of the Late Neolithic period follows the chronology of the culture of Vinča from the north, and the younger phase of the Late Neolithic period in Greece.